

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, 1864.

ΤΟΜΟΣ ΙΔ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 331.

ΑΠΟΔΗΜΗΤΟΥ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ.

(Συνέχ. Τῆς φυλλάδ. 323—329.)

Τὸ δὲ μουσεῖον τῶν ἀρχαιοτήτων ἐπεσκέφθη ὀδηγηθεὶς εὐγενῶς ὑπὸ τοῦ Κ. Γ. Σπανοπούλου, πράξενου τῆς Ἑλλάδος. Συγκείμενον ἐκ τινῶν προσγειῶν καὶ κκκῶς ὠκοδομηθένων περὶ τετράγωνον αὐλὴν αἰθουσῶν, κεῖται ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ διευθύνεται ὑπὸ τοῦ Γάλλου Mariette. Ὁ ἀρχαιολόγος οὗτος ἔστι ἀνεῦρεν, ὡς προείπον, τὸν παρὰ τὴν Σφιγγα ναὸν, ἐγένετο κατὰ πρῶτον ὀνομαστὸς τὸ 1852 ἔτος, ὅτε ἀνεκάλυψε τὸ ἐν Μέμφει Σεραπείον. Γνωστὸν ὅτι ὁ Σέραπις ἢ Σάραπις ἦτο θεὸς ἰδίως τῶν Αἰγυπτίων, εἰσποιηθεὶς ἐπὶ Πτολεμαίων παρὰ τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων. Κατὰ τὸν Πausanίαν, ἱερὰ τοῦ Σεράπιδος ὑπῆρχον καὶ ἐν Ἀττικῇ, καὶ ἐν Κορίνθῳ, καὶ ἐν Λακωνίᾳ καὶ ἐν Ἀχαΐᾳ. « Ἐντεῦθεν ἰούσι, λέγει διὰ τὸ τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὰ κάτω τῆς πόλεως Σεράπιδός ἐστιν ἱερὸν, ὃν Ἀθηναῖοι παρὰ Πτολεμαίου θεὸν εἰσηγάγοντο. » — « Ἐν Πάτραις δὲ πρὸς τῷ ἄλλοι καὶ ἱερὰ δύο ἐστὶ Σεράπιδος, » προστίθησιν ὁ αὐτὸς γεωγράφος. Σεράπειον ἐκτίσθη καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἀδεντίνου, λείψυκον δὲ αὐτοῦ σώζονται ἐν Λούβρῳ μὲν τὸ σύμπλεγμα τοῦ Τιβέρως, ἐν Οὐατικανῷ δὲ τὸ τοῦ Νείλου, ἔργα

κάλλιστα κοσμοῦντα πάλαι τὰς δύο τοῦ ναοῦ ἐκείνου κρήνας. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν κόλπον τῆς Νεαπόλεως, οὐ μακρὰν τῶν Ποτιόλων, φαίνονται τὰ εἰρεπια Σεραπείου, οὐ τινος αἱ μὲν γηραιοὶ λίθοι βρέχονται ὑπὸ τῆς θαλάσσης, οἱ δὲ στυλοβάται τῶν ἐπιδρθίων κιόνων κατακλύπτονται ὑπὸ μυριάδων ζωοφότων. Τὸ περιφημότερον ὅμως πάντων, τὸ κατ' ἐξοχὴν Σεράπειον, ἦτο τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου οἰκοδομηθὲν, κατεδαφισθὲν δὲ τὸ 391 μ. Χ, δόγματι τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου, ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Θεοφίλου. « Αἰγυπτίους δὲ, λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ἱερὸν Σεράπιδος ἐπιφανέστατον μὲν ἐστὶν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀρχαιότατον δὲ ἐν Μέμφει. Εἰς τοῦτο εἰσελθεῖν οὔτε ξένοις ἐστὶν, οὔτε τοῖς ἱερεῦσι, πρὶν ἂν τὸν Ἄπιν θάπτωσι. »

Ἀλλ' εἰ καὶ ἦττον ἐπιφανὲς τὸ δεύτερον τοῦτο Σεραπείον, ἐτιμᾶτο ὅμως ἰδιαζόντως διὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ διότι ἐθάπτετο μὲν ἐν αὐτῷ ὁ βουὸς Ἄπις ἢ Ἐπαφος κατὰ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, περιεῖχε δὲ τὸ ἐπισημότερον τῶν Νειλομετρίων. Κατὰ τὸν Στράβωνα, τὸ ἱερὸν τοῦτο δὲν κατεστράφη ἀλλὰ κατεχώσθη. « Ἔστι δὲ, λέγει, καὶ Σεραπείον ἐν ἀμμώδει τόπῳ σφόδρα, ὡς ὑπ' ἀνέμων θίνας ἀμμῶν σωρεύεσθαι, ἐφ' οὗ αἱ σφιγγες, αἱ μὲν καὶ μέχρι τῆς κεφαλῆς ἐωρῶντο ὑφ' ἡμῶν κατακεχωσμένοι, αἱ δ' ἡμιφανεῖς. » Ἐπειδὴ δὲ

οί ναοί τοῦ θεοῦ τοῦτου συνεχώνουσιν ἐν ἐκυτοῖς τὰ θρησκευμὰτα τῶν δύο φυλῶν, τῆς ἑλληνικῆς λέγω καὶ τῆς αἰγυπτιακῆς, εὐρέθησαν ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ γάλλου ἀρχαιολόγου ἀνασκαφέντι πρὸς τοῖς ἐγγχωρίοις καὶ ἑλληνικὰ ἀγάλματα.

Πολυεὶδῆ εἶναι τὰ ἐν τῷ Μουσεῖῳ ἀρχαῖα σφίγγες, ἀνθρωποειδεῖς σαρκοφάγοι μετὰ νεκρῶν, ἀγάλματα μικρὰ καὶ μεγάλα ἐκ γρανίτου καὶ ξύλου καὶ ὀρειχάλκου, ψέλλια, περιδέραια, ἐνώτια, ἀλύσεις, δακτύλιοι, ὄπλα, κάλαθοι, λέμβοι ἀργυρεῖ καὶ χρυσαῖ, πανία μετὰ κρασσῶν, βελόναι, σκεύη τραπέζης, στῆλαι, σκαραβαιοὶ, νομίσματα, κόκκοι αἵτου παναρχαῖοι εὐρεθέντες ἐντὸς σαρκοφάγων, ὧν τινες σπαρέντες ἐβλάστησαν, καὶ ἄλλα οὐχ ἦττον περίεργα, καθόσον μάλιστα διατηροῦνται ἀκέραια καὶ ἀβλαβῆ. Τὰ γυναικεία ἰδίως κοσμήματα προκαλοῦσι τὸν θαυμασμὸν διὰ τε τὸ λεπτοφυές, τὸ περίκομψον καὶ τὸ ἐντελές τῆς ἐργασίας ὠραιότερας ἀλύσεις καὶ ὠραιότερα ψέλλια εἶναι ἀδύνατον νὰ κατασκευάσῃ καὶ ὁ ἐμπειρότερος τῶν καθ' ἡμᾶς τεχνιτῶν. Αἱ δύο λέμβοι, ἡ μὲν ἀργυρεῖ ἡ δὲ χρυσεῖ, τὰς ὁποίας εἶδον, τριῶν περίπου σπιθαμῶν μῆκος ἔχουσαι, εἶναι πολύζυγοι, ἐπίκωποι, ὀξεῖαι τὴν πρῶραν καὶ τὴν πρῶμναν, καὶ ἔλκονται ὑπὸ ἐρετῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου.

Ἄξιοθαύμαστα μοὶ ἐφάνησαν καὶ τινὰ κεχρωματισμένα ἀγάλματα, διὰ τε τὴν ζωηρότητα τῆς βαφῆς καὶ τὸ εὐπαγές τῶν μυῶνων. Καὶ ἔχουσι μὲν τὸ σύνθηες σχῆμα τῶν αἰγυπτίων εἰδώλων, καθ' ὃ αἱ χεῖρες προσκολλῶνται εἰς τὸ σῶμα καὶ προέχει ὁ ἀριστερὸς ποῦς, διότι οὕτω πως ἔπρεπε νὰ παρίστανται εἰς τοὺς ναοὺς, φαίνεται ὅμως ἐκ τῆς ὅλης ἐργασίας ὅτι οἱ γλύπται δὲν ἦσαν ἄτεχνοι.

Ἐκ τῶν ἀγαλμάτων τὸ μέγιστον, ἔχον μέγεθος ἀνώτερον καὶ τοῦ φυσικοῦ, ἀνευρεθὲν καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ K. Mariette, παριστῆ τὸν Χερφῆνα, τὸν ἀνεγείραντα, ὡς εἶδομεν, τὴν δευτέραν τῶν περὶ Μέμφιν πυραμίδων ἄλλα πόθεν τοῦτο γνωστὸν ἀγνοῶ, διότι περὶ ἄλλων διαλεχθεὶς μετὰ τοῦ K. Mariette ἐλησμόνησα νὰ ἐρωτήσω καὶ περὶ αὐτοῦ. Ὁ Χερφῆν κἀθηται ἐπὶ θρόνου κατὰ τὴν παρεδεδεγμένην τάξιν, τραχὺ μὲν ἔχων τὸ σχῆμα, μεγαλοπρεπῆ ὅμως καὶ γαληνίαν τὴν ὄψιν.

Πρὶν ἢ ἐπισκεφθῶ τὸ ἐν Καῖρω Μουσεῖον ἐπίστευον ὅτι πάντα τὰ αἰγυπτιακὰ ἀγάλματα ἐσχηματοποιοῦντο ὅπως εἶπον ἀνωτέρω, ἀλλ' ἠπατώμην διότι ἐν αὐτῷ εἶδον οὐκ ὀλίγα ἄλλοιον ἔχοντα τὸ σχῆμα, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς παρατιθεμένης εἰκόνας ἀρτοποιῦ γυναικός. Καὶ ἡ θέσις καὶ ἡ γλυφὴ εἶναι φυσικαὶ καὶ ἐντεχνοὶ.

Πρὸς τῆ ἀρτοποιῶ τάντη προστίθημι καὶ εἰκόνα γυναικός ὡσεὶ κολυμβώσης, ἣ τις ἐπέειχε τόπον κο-

χλιαρίου. Καὶ μεταξὺ μὲν τῶν χειρῶν ἔκειτο τὸ κοῖλον σκεῦος, οἱ δὲ πόδες ἐχρησίμευσαν ἀντὶ λαβῆς ἔχει δὲ ὠραῖον τὸ πρόσωπον, τὴν κόμην περιπεπλεγμένην ἀνθεσι καὶ πλήρες χάριτος τὸ σῶμα (1).

Ὁ K. Mariette ἀπεδείχθη ἀριστος αἰγυπτιολόγος καὶ θέλει ἀποδειχθῆ ἔτι μᾶλλον οὐ μόνον διὰ νέων ἀνασκαφῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς κατατάξεως τῶν ἀρχαίων ἐν τῷ λαμπρῷ καὶ εὐρυχώρῳ Μουσεῖῳ, ὅπου προτίθεται νὰ ἀνεγείρῃ ὅσον οὐπω ὁ ἀντιβασιλεὺς. Μίαν ἑλλειψίν ἔχει, ὡς μ' ἐβεβαίωσαν, ἀλλὰ παράδοξον, τὴν ἐξῆς ὅσακις εὐρη πλείονα ἀντίτυπα παριστῶντα τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, ἐκλέγει τὸ τελειότερον καὶ ῥίπτει τὰ λοιπὰ εἰς τὸν ποταμόν. Ὁ τρόπος οὗτος ζημιῶ ἄλλως τε κατ' ἐμὲ καὶ τῆς καλλιτεχνίας τὴν ἱστορίαν, διότι ἐξαφανίζει τὰ μέσα δι' ὧν δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν τὴν πρόοδον καὶ τὴν παρακμὴν τῆς τέχνης.

Τὸν ἀντιβασιλέα, ὁμιλήσαντά με περὶ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου Μουσεῖου, προέτρεψα νὰ κατασκευάσῃ παρ' αὐτῷ καὶ βιβλιοθήκην, ἀνεθυμίσας τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην τῶν καλλιφῶν, τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μακρίζου. Ὁ ἀραψ Μακρίζος, ἀκμάσας ἐν Καῖρω κατὰ τὴν II' καὶ ΙΔ' ἑκατονταετηρίδα, διέπρεπεν ὡς δημόσιος λειτουργός, καὶ πολλὰ συνέγραψεν ἱστορικὰ πρὸ πάντων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀξιολογώτερα λέγεται ἡ *ἱστορικὴ καὶ τοπογραφικὴ περιγραφή τῆς Αἰγύπτου*, ὡς περιέχουσα περιεργατάτας εἰδήσεις περὶ τῶν ἠθῶν, τοῦ θρησκευμᾶτος, τῆς διοικήσεως καὶ τῆς ἐμπορίας τῆς χώρας ἐκείνης. Οὗτος πρῶτος συνεκρότησεν ἐν Καῖρω βιβλιοθήκην ἐν ἑκατομύριον ἑξακοσίας χιλιάδας τόμων περιέχουσαν, κατὰ τὴν παράδοσιν. Τὸ κατ' ἐμὲ ὅμως, καὶ εἶπον ἤδη τοὺς λόγους ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθήκης, ἀδύνατος ἦτο τῷ καιρῷ ἐκεῖνος τοσοῦτου ἀριθμοῦ βιβλίων συσσώρευσις. Ἡ ἐν Τριπόλει τῆς Συρίας καὶ ἡ ἐν Κορδύβῃ τοῦ Ἀλ-Ἀκῆμ ἐλέγετο ὅτι περιεῖχον ἀνά 3,000,000, ἡ δὲ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σταυροῦ, ἐν Ἀβυσσηνίᾳ, ἡ καλουμένη *Αἰθιοπικὴ*, 40,000,000 τόμων, πάντων ἐκ περγαμνης, τετυλιγμένων ἐντὸς μεταξίνων θηκῶν! Πόσαι λοιπὸν γενεαὶ ἀνθρώπων ἠναλώθησαν εἰς ἀντιγραφὴν τοσούτων βιβλίων, ἐν καιροῖς μάλιστα καθ' οὓς οἱ ἱερεῖς μόνοι ἐπίσταντο τὸ γράφειν! Ἡ συγκρότησις τοιούτων βιβλιοθηκῶν ἦτο βεβαίως πολὺ δυσκολωτέρα καὶ τῆς κατασκευῆς τῆς λίμνης τοῦ Μοῖριος, καὶ τῶν τειχῶν τῶν Θηβῶν καὶ αὐτῶν τῶν πυραμίδων. Ἀλλὰ καὶ ἂν παραδεχθῶμεν τοὺς μυθώδεις τούτους ἀριθμοὺς, ἐπειδὴ ἕκαστος κύλινδρος ἐκ περγαμνης (διότι τοιοῦτοι ἦσαν τότε οἱ τόμοι) εἶχε γραπτὴν

(1) Αἱ δύο αὗται εἰκόνας μὴ ξυλογραφηθεῖσαι ἐγκαίριος, δημοσιευθήσονται προσεχῶς.

μὴν μόνην σελίδα, ἔπεται ὅτι ἡ ἀξιολογότης πασῶν τούτων τῶν βιβλιοθηκῶν ἦτο κατωτέρα τῶν καθ' ἡμᾶς.

Ὅπως δὴ ποτε, ἡ συγκρότησις βιβλιοθηκῶν ὑπὸ λαῶν πρᾶσθενόντων τὰ τοῦ Μωάμεθ, ἀποδεικνύουσα ὅτι καίτοι μουσουλμάνοι ἐκαλλιέργουν τὴν παιδείαν, ἀνατρέπει τὴν παραδεδογμένην δόξαν ὅτι τὸ Κοράνιον ἀναχαιτίζει τὴν πρόοδον, παλαίει πρὸς τὸν πολιτισμὸν, γεννᾷ προλήψεις, ἐνισχύει τὸν δεσποτισμὸν καὶ συνελόντι εἰπεῖν ἀποκρούει πᾶσαν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταρρύθμισιν. Ἐὰν Μωαμεθανοὶ παρέδωκαν τῷ πυρὶ τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθήκην, ἄλλοι ἐπίσης Μωαμεθανοὶ ἀνήγειραν ἑτέραν ἐν Ἰσπανίᾳ, καὶ ἀναδείξαντες τὴν Κορδούβην ἐστίνην ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν ἐσπειραν κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Εὐρώπην τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ γλῶσσαι ἡμῶν περιέχουσι λέξεις μαρτυρούσας τὴν περὶ τὰς ἐπιστήμας ἀκμὴν τῶν Ἀράβων. *Algebra, ἀλχημεία, ἀξιμότης, ζερίθ, ραδίρ, τσίφρα, μαγαζι, τσάρifa, καράτι* καὶ πλῆθος ἄλλων, ἀποδεικνύουσιν ὅτι πολλὰ καὶ χρήσιμα ἐδανείσθημεν παρ' αὐτῶν· αὐτοὶ οἱ ἀριθμοὶ τοὺς ὁποίους κοινῶς μεταχειρίζομεθα καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην εἶναι ἀραβικοὶ, καὶ εἰς τοὺς Ἀραβίους ὀφείλομεν τοὺς λογαριθμοὺς, τοὺς ἀναλογικοὺς πίνακας καὶ ἄλλα. Εἶναι δὲ ἀναντίρρητον ὅτι τὸ Κοράνιον ἐγένετο καὶ θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς φιλολογίας βάσις. Οἱ κανόνες τῆς ῥητορικῆς, ὁ τρόπος τοῦ γράφειν, ἡ ὕψη ἐν γένει τῶν ἀραβικῶν συγγραμμάτων ἀπὸ τοῦ Κορανίου ἐκπορεύονται. Ὁ Μωάμεθ παρίστατο οὐ μόνον νέου δόγματος, ἀλλὰ καὶ νέου πνεύματος ἀπόστολος. Τοὺς ἀμφισβητοῦντας τὴν θεῖαν αὐτοῦ ἐντολὴν ἐζήτησε νὰ πείσῃ διὰ τοῦ ἀπαρξυμύλου κάλλους τοῦ ὕφους αὐτοῦ· ἡ δὲ καλλιέργεια καὶ ἡ εὐφράδεια τοῦ Κορανίου εἶναι τοιαῦται, ὥστε ὑπερβαίνουσι πάσας τὰς συγχρόνους συγγραφάς. Καὶ ἐνῶ ὡς κορυφὴν τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ πυραμίδος ὤρισεν τὸ ἐνιαῖον τῆς θεότητος, βάσις αὐτῆς ἔθετο τὸ πρὸς τὴν παιδείαν σέβας πανταχοῦ ἰδρύσας σχολεῖα. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη τὸ καλιφάτον, ἡ μεγαλοπρεπὴς αὕτη ἀνάπτυξις τῆς ἀνατολικῆς διανοίας, ἣ τις ἐλάμπρυνε τὴν Ἰσπανίαν. Καλίφης, μὴ ἀγαπῶν τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας καὶ ἀνεπιτήδειος περὶ τὴν καλλιέργειαν αὐτῶν, οὔτε τῆς ἐμπιστοσύνης οὔτε τῆς ὑπακοῆς τῶν λαῶν αὐτοῦ ἤξιστο. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπουργοὶ καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ δημοσίου ὑπηρετοῦν μόνον ὅτε ἀπεδείκνυον ὅτι ἦσαν πεπαιδευμένοι ἀπέλαυον τιμῆς. Ὅσάκις ὁ καλίφης διώριζε τινα διοικητὴν, ἱμάμην ἢ πρέσβυν, συνηθοῦζετο εἰς τὸ εὐρυχωρότερον τέμενος ὁ λαὸς τῶν πόλεων ὅπου ἐστέλλετο, ἐν' ἀκούσῃ αὐτὸν ὁμιλοῦντα. Ὁ δημοσίως λειτουργῶς ἀπήγγελλε τότε τὸν πρῶτον αὐτοῦ λόγον, τὸν παρθενικόν, τὸν maiden

speech, ὡς λέγουσιν οἱ Ἄγγλοι· καὶ ἐὰν ἡ ἐντύπωσις ἦτο εὐμενῆς, εὐμενὲς προανηγγέλλετο καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν πολίτευμα τῶν περισσώτων, ἀντιλαμβανόμενον μετὰ προσοχῆς καὶ τῆς τελευταίας λέξεως τοῦ ῥήτορος. Ἐνίοτε, ὡς καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τῆς εὐγλωττίας τοῦ λαλοῦντος ἔκρινον περὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ. Καὶ κατὰ τὸν ἐλάχιστον δισταγμὸν καὶ κατὰ τὴν ἐλάχιστην ταραχὴν τοῦ ῥήτορος ὁ αὐστηρὸς λαὸς ἐψιθύριζε τὸ τρομερὸν ἐπιφώνημα *ταράττεται*, ἐπιφώνημα ἰσοδυναμοῦν πρὸς καταδίκην εἰς θάνατον· διότι, πλὴν σπανίων τινῶν ἐξαιρέσεων, τὸ μέλλον τοῦ ταραχθέντος κατεστρέφετο διὰ παντός. Ὁθμᾶν, ὁ τρίτος καλίφης, ἀπαγγέλλων τὸν πρῶτον λόγον ἐσιώπησεν ἀπορῶν· ὁ λαὸς ἔρριψε τότε κατ' αὐτοῦ τρομερὰ βλέμματα καταφρονήσεως καὶ μόνη ἡ ἀγχίνοια ἔσωσεν αὐτόν. « Ἐχετε, εἶπε πρὸς τὸν λαόν, ἀνάγκην καλίφου *πράττοντος* καὶ οὐχὶ *λαλοῦντος*. »

Περὶ τῆς φιλομουσίας τῶν ἐνδόξων Ἀβασιδῶν εἶπον ἤδη ὀλίγα. Τίς ποτε ἀνὰ χεῖρας ἔχων ὡς αὐτοὶ τὴν ἰσρὰν βίβλον καὶ τὴν σπάθην, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν, συνετέλεσε τοσοῦτον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας; Ἀντὶ νὰ ἐξηγῶσι κατὰ λέξιν τὸν νόμον τοῦ προφήτου, ἀντὶ νὰ περιορίζωνται ἐντός τινῶν τύπων ἀγόνων καὶ κενοσπουδῶν, ἀντὶ νὰ καταδικάζωσι τοὺς πιστοὺς εἰς λαθούρινθον αὐθαιρέτων καὶ γελοίων ἐρμηνειῶν, ἢ νὰ διεγείρωσι τὰ πάθη κατὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἐφρόντισαν νὰ μεταφρασθῶσιν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, τῆς Ἰνδικῆς, τῆς κοπτικῆς καὶ τῆς περσικῆς τὰ συγγράμματα ὅσα συντελοῦσιν εἰς τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἀραβικὴ γλῶσσα ἐτελειοποιήθη, καὶ τινες τῶν σοφῶν Ἀράβων ἐτέρποντο παραγραμματιζόντες, ἐναλλάσσοντες καὶ ἐξονυχίζοντες στοιχεῖα καὶ συλλαβάς. Κατὰ τὴν παρακμὴν τῆς δυνάμεως τῶν καλιφῶν πολλοὶ νέοι μονάρχαι ἀνηγέρθησαν, οἱ τινες καίτοι ἰσχυροὶ ἀφῆκαν ὁμοίως ἐκείνοις τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ ἐξωτερικὸν μεγαλεῖον, ὅπου εἶχε καὶ ὁ πάπας τὴν *III'* ἑκατονταετηρίδα. Τότε ἡγεμῶν τις ἐκ τῶν ἐν Περσίᾳ, πέμψας πρέσβυν καὶ δῶρα πρὸς τὸν καλίφην, ἐζητήσατο τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ, ἅμα δὲ καὶ τίτλον ὁμοίον πρὸς τοὺς διαψιλευθέντας παρὰ τοῦ ποντίφηκος τῆς Δύσεως πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Γαλλίας, οἷον *χριστιανικώτατος* καὶ *καθολικώτατος*· ἀλλ' ὁ καλίφης, μὴ θέλων νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν πτώσιν τῆς ἰδίης ἐξουσίας διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως νέων ἡγεμόνων ἐδίσταξε νὰ ἐνδώσῃ. Ὀλόκληρον ἔτος κατέτριψεν ὁ πρέσβυς εἰς μάτην ἀνεμῶν τὸν τίτλον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μέγας βεζύρης παρέστησέ ποτε τῷ καλίφῃ τὸ ἄτοπον τοῦ πράγματος, « Πῶς θέλεις, ἠρώτησεν οὗτος, νὰ παραδεχθῶ τὴν αἴτησιν; ποῖον τίτλον νὰ δώσω; Ναὶ

μὲν ὁ πατήρ αὐτοῦ κατήγετο ἐξ ἡγεμόνων, ἡ μήτηρ ὁμοίως ἦτο δούλη. Τίτλος ἄρα τιμῆς θὰ ἦτο ψεῦδος. — Ἐχεις δίκαιον, ἀπεκρίθη ὁ πρωθυπουργός· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν θὰ ἠξέυρη καλά τὴν ἀραβικὴν, ἃς δώσωμεν αὐτῷ τίτλον, τὸν ὁπεῖον αὐτὸς μὲν νὰ νομίζῃ ἔντιμον, ἡμεῖς δὲ νὰ θεωρῶμεν ὑπὸ τὴν ἀληθινὴν σημασίαν. »

Πεισθεὶς ὁ καλὴς ὑπὸ τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου ἐκόσμησε χείρων τὸν ξένον ἡγεμόνα διὰ τοῦ τίτλου οὐλλῶ, σημαίνοντος καὶ *φίλος* καὶ *δοῦλος* ἐν ταύτῳ· ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν ἦτο, φαίνεται, ἐγκρατέστατος τῆς ἀραβικῆς· διότι ἀποστείλας ἐκ νέου τὸν πρέσβυν, ἐπεμψε τῷ καλῆς ἑκατὸν χιλιάδας διρεμίων καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν·

« Μαχμούτ, ὁ ταπεινότατος κύων τοῦ ἐνδόξου κατωφλίου τοῦ καλιφάτου, τὸ ὅποιον, διὰ τῆς θείας εὐλογίας καὶ διὰ τῶν εὐχῶν τῆς ἱμετέρας Παναγιότητος, ἐπεξέτεινεν εἰς μέγα μέρος τῆς σφαίρας τὴν πίστιν τῶν ὀρθοδόξων, καὶ μετέτρεψεν εἰς τεμένη μυρίους εἰδωλολατρῶν ναοὺς, προσφέρει σοι ἑκατὸν χιλιάδας διρεμίων, καὶ θέτων αὐτὰ πρὸ τῶν ποδῶν τῆς ἱμετέρας Παναγιότητος, ἐξαιτεῖται ἀντ' αὐτῶν ἐν μόνον στοιχείῳ τοῦ ἀλφαβήτου, τὸ Α, τὸ ὅποιον ἐκ λήθης δὲν προστέθη εἰς τὸν δεξιλευθέντα αὐτῷ τίτλον. »

Ἐξήτει δηλαδὴ ὁ Μαχμούτ νὰ μετατραπῇ ἡ λέξις οὐλλῶ εἰς οὐαλλῶ σημαίνουσαν ἡγεμόνα. Καὶ ὁμολογητέον ὅτι δὲν ἦτο ἀφυῆς ἡ αἴτησις.

Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω οὐκ ὀλίγας λέξεις ἐθανείσθημεν οἱ ἐν Εὐρώπῃ παρὰ τῶν Ἀράβων· ἀλλὰ καὶ εἰς τούτων τὸ στόμα πολλὰ τῶν ἡμετέρων σώζονται. Τὴν γαλήνην παραδείγματος χάριν ἤκουσα προφερομένην ἀπαραλλάκτως παρ' αὐτῶν, τὸ δὲ βραμβάκιον λέγουσι *σοιοβ*, ὡς καὶ οἱ Γάλλοι. Τὸ βραμβάκιον, εἰ καὶ γνωστὸν καὶ παρὰ ταῖς ἀρχαίας Αἰγυπτίους, δὲν εἶχε, φαίνεται, ἴδιον ὄνομα· διότι ἰδοὺ τί γράφει ὁ Πολυδεύκης· « Ἦδη δὲ καὶ παρ' Αἰγυπτίους ἀπὸ ξύλου τι ἔριον γίνεται, ἐξ οὗ τὴν ἐσθῆτα λινῆ μᾶλλον ἢν τις φαίῃ προσοικεῖναι, πλὴν τὸ πάχος· ἔστι γὰρ παχυτέρα. Τῷ δὲ δένδρῳ κροπὸς ἐπιφύεται κάρυφ μάλιστα προσοικίως τριπλῶ τὴν διάρυσιν, ἧς διαστάσης ἐπειδὴν αὐανθῆ τὸ ὡσπερ κάρυον, ἐνδοθεν ἐξαιρεῖται τὸ ὡσπερ ἔριον, ἀφ' οὗ κρόκη γίνεται » (α). Παρὶ τοῦ βραμβακίου βραβίκως καὶ ὁ Ἡρόδοτος λέγει τὰ ἐξῆς· « Τὰ δὲ δένδρεα τὰ ἄγρια αὐτόθι φέρει κροπὸν εἰρὶα καλλογῆ τε προφέροντα καὶ ἀρετῆ τῶν ἀπὸ τῶν οἴων καὶ ἐσθῆτι οἱ Ἴνδοι ἀπὸ τούτων τῶν δενδρέων χρεῖωνται. » Ὅτι δὲ ἐκαλλιεργεῖτο καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἀποδεικνύεται κατ' ἐμὲ καὶ ἐκ τῶν

ἀπειρῶν περὶ τοὺς τετραριχουμένους νεκροὺς σινδονῶν, ὧν τινες εἶναι ἀξιοθαύμαστοι διὰ τὴν λεπτότητα τοῦ ὑφάσματος. Διὰ τὴν ἀθλιότητα ὁμοίως τῶν ἀλλεπαλλήλων κυβερνήσεων εἶχε παρακμάσει ἡ καλλιέργεια, καὶ πρῶτον ἐπὶ Μεχμέτ Ἀλῆ ἀνεγεννήθη δραστηρίως, εἰσαχθέντος σπόρου ἐκ Βρασιλίας· τοσοῦτα δὲ εὐδοκίμησε καὶ τοσοῦτον ἐπολλαπλασιάσθη, κατὰ τὸν ἐνεστῶτα μάλιστα ἐμφύλιον πόλεμον τῆς Ἀμερικῆς, τὸ προϊόν τοῦτο, ὥστε μυριάδες μὲν παλλῶν ἐξάγονται κατ' ἔτος, ἑκατομμύρια δὲ φράγκων εἰσάγονται. Ὅτε ἀνεχώρητα ἐξ Ἀλεξανδρείας πέντε ἑκατομμυρίων λιρῶν, ἦτοι ἑκατὸν πενήκοντα περίπου ἑκατομμυρίων δραχμῶν αἰγύπτιον βραμβάκιον ἦτο ἀποτεθειμένον ἐν Ἀγγλίᾳ.

Δὲν ἠρκέσθη δὲ εἰς μόνην τὴν καλλιέργειαν καὶ τὴν αὐξήσιν τοῦ βραμβακίου ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς ὑφάσματα ἠθέλησε νὰ μετατρέψῃ αὐτό. Ἐπὶ τούτῳ ἰδρύσατο καταστήματα μιμηθεὶς τὰς εὐρωπαϊκὰς μεθόδους. Δύο τῶν καταστημάτων τούτων ἐπεσκέφθη ἐν Καίρῳ. Ἐν τῷ πρώτῳ τῷ καὶ εὐρυτέρῳ, ὑπάρχουσι δύο εἰδῶν μηχαναὶ, αἱ μὲν ὑπὸ χειρῶν, αἱ δὲ ὑπ' αἵματος κινούμεναι. Αἱ δευτέραι αὗται εἶναι ἀγγλικαί, ὅμοιαι πρὸς τὰς ἐντελεστέρας, ἃς εἶδον πρὸ τινῶν ἐτῶν ἐν Μαγκεστρίκ· παραλαμβάνουσαι ἀκαθάριστον τὸ βραμβάκιον, ἀποδίδουσιν αὐτὸ μεταβέβημένον εἰς νῆμα ἢ πανίον. Τὸ πανίον ἐκ τῶν ἀρίστων, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐμπόρων, χρησιμεύει εἰς ὑποκάμισα, ἀναξυρίδας, σινδῶνας καὶ ἄλλα ἐνδύματα τῶν στρατιωτῶν καὶ εἰς ἱστία πλοίων. Ράπτονται δὲ πάντα διὰ μηχανῶν ἐντὸς τῶν αὐτῶν καταστημάτων, ὅπου ἐργάζονται 1300 Ἀραβες ἀπὸ 5 μέχρι 40 γροσίων λαμβάνοντες τὴν ἡμέραν, ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν ἄλλου Ἀραβος, τοῦ Σάχ Ὀσμάν Ἰωσήφ, δεκαοκτῶ ἔτη σπουδάσαντος καὶ μετελθόντος τὰ τῆς ὑφαντικῆς ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ καταστήματι, ἐντελέστερον κατηρτισμένῳ καὶ ἔχοντι ὅλως αἰμοκινήτους μηχανὰς, ἐργάζονται 400 Ἀραβες.

Ἐπὶ τῶν προκατόχων τοῦ νῦν ἀντιβασιλέως τὰ καταστήματα ταῦτα εἶχον κλεισθῆ, διότι ὁ ὑπερβάλλων κύσων ἔκοπτε τὰ νῆματα καὶ ἔσχιζε τὰ ξύλα τῶν μηχανῶν· λεπτοτάτη δὲ ἔμμος εἰσδύουσα ἀνεπαισθήτως εἰς τὰς μηχανὰς ἀνέστελλε τὴν κίνησιν· ἀλλ' ὁ ἐνεστῶς, ὡς τις πολλὰ καὶ κοινωφελῆ ἔχει κατὰ νοῦν, ἤνοιξεν ἐκ νέου αὐτά.

Τῶν ἐλληνικῶν λέξεων ἡ υἰοθέτησις ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἀνάγεται ἴσως εἰς χρόνον πολὺ ἀρχαιότερον τῆς θεμελιώσεως τῆς Ἀλεξανδρείας· συμπεραίνω δὲ τοῦτο ἐκ τινος χωρίου τοῦ Ἡροδότου λέγοντος ὅτι ὁ Ψαμμίτιχος, δοὺς τοῖς συμμάχοις αὐτοῦ Ἴωσι καὶ Καρσί γαίης ἵνα κατοικήσωσι, « παρέβαλε καὶ παῖδας Αἰγυπτίους τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν ἐκδιδάσκου-

(α) Ὀνομαστικόν Ζ', 75—76.

σθαι. » Προτίθησι δὲ καὶ ὅτι « ἀπὸ τούτων ἐκμα-
θόντων τὴν γλῶσσαν οἱ νῦν ἑρμηνέες ἐν Αἰγύπτῳ
γεγόνασι. » Πλὴν τούτων, αἱ σχέσεις τῶν ἡμετέρων
προγόνων μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἐγένοντο πολλὰ καὶ
συνεχεῖς. Εἶδομεν ὅτι ἐπισημότετοι Ἕλληνες ἐπεσκέ-
φθησαν τὴν χώραν τῶν Φαραῶ· ἐν δὲ τῷ Ἡροδότῳ ἀ-
νευρίσκω ἄλλο τι μαρτυροῦν οὐ μόνον τὴν οἰκειότητα
τῶν σχέσεων τούτων, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς σοφίας
καὶ τῆς δικαιοσύνης τῶν Αἰγυπτίων δόξαν τῶν Ἑλ-
λήνων, καὶ τοῦτο ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἤμαζε παρ' ἡμῖν
τῆς διανοίας ἡ ἀνάπτυξις. Βασιλεύοντος, λέγει, τῆς
Αἰγύπτου τοῦ Νάμμιοι, ἦλθον πρὸς αὐτὸν πρέσβεις

τοὺς ἀγῶνας, ἐπράξαν πρᾶγμα ἀδικιώτατον· διότι
εἶναι ἀδύνατον δικάζοντας μεταξὺ ἀστοῦ καὶ ξένου,
νὰ μὴ ἀδικήσῃ τὸν ξένον. (« Οὐδεμίαν γὰρ εἶναι
μηχανὴν ὅπως οὐ τῷ ἀστῷ ἀγωνιζομένῳ προσθή-
σονται, ἀδικούντες τὸν ξένον ».) Ἐὰν ἡμῶς θέλωσι
νὰ ἀγωνοθετήσῃ δικαίως καὶ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς
Αἴγυπτον ζητοῦντες συμβουλὴν, ἀνάγκη πάντα νὰ
θέσωσι τὸν ἀγῶνα διὰ τοὺς ξένους μόνους, μηδεὶς δὲ
τῶν Ἡλείων ν' ἀγωνίζεται.

Τῶν νεωτέρων τινές, ἀμφισβητοῦντες τὸν ἀρχαῖον
τῆς Αἰγύπτου πολιτισμὸν, κατακρίνουσι τὸν πατέρα
τῆς ἱστορίας ὡς ἀταλαιπώρως πιστεύσαντα τὰς διτ-

Ἄραψ γεωργῶν.

Ἐξ Ἡλίδος, καυχώμενοι ὅτι δικαιοτάτα καὶ κάλλιστα
ἔθεντο τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, καὶ ὅτι οὔτε αὐ-
τοὶ οἱ σοφώτατοι τῶν ἀνθρώπων Αἰγύπτιοι ἦτο δυ-
νατὸν νὰ ἐπινοήσωσι τι εὐγενέστερον. Ὁ βασιλεὺς
συνακάλεσε τότε τοὺς σοφωτάτους τῶν Αἰγυπτίων,
αἱ τινες συνελθόντες ἠρώτησαν τοὺς Ἡλείους τὰ περὶ
τὸν ἀγῶνα· οὗτοι δὲ διηγηθέντες τὰ πάντα προσέ-
θεντο ὅτι ἦλθον νὰ μάθωσιν ἂν οἱ Αἰγύπτιοι ἔχωσι
τι δικαιοτέρον τούτων νὰ ἐπινοήσωσιν. Ἐρωτηθέντες
δὲ ἂν ἀγωνίζωνται καὶ οἱ πολῖται, ἀπεκρίθησαν ὅτι
καὶ οἱ πολῖται καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες καὶ ὅποιος θέλει.
Τότε οἱ Αἰγύπτιοι, γινώσκοντες φαίνεται ὅτι καὶ τῷ
καιρῷ ἐκείνῳ οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἀδικοὶ πρὸς τοὺς ἑ-
τερόχθονας, εἶπον ὅτι οἱ Ἡεῖοι αὐτῶ πῶς τιθέντες

γῆπεις τῶν ἱερέων. Καὶ ὅτι μὲν ὁ Αἰγύπτιος πολιτι-
σμὸς ἤμασε κατ' ἀρχὰς καὶ ὑπὲρ τὸν Ἕλληνα, οὐδεὶς
κατ' ἐμὲ δισταγμὸς, καὶ μόνην ἂν εἶχομεν μαρτυ-
ρίαν τὴν εἰς Αἴγυπτον ἀποδησίαν τῶν σοφωτάτων
ἐκ τῶν ἡμετέρων προγόνων· διότι τίς ποτε καὶ σή-
μερον ἔτι, ἔτε ἡ συγκοινωνία κατέστη τασούτων εὐ-
κόλος, ἐπισκέπτεται χάριν μαθήσεως χώραν ἤτονα
τῆς ἐκυτοῦ; Φοβοῦμαι ἡμῶς μὴ οἱ κατήγοροι ἐγέ-
νοντο αὐτοὶ ἄξιοι μομφῆς ἐπιπολαίως ἐρμηνεύ-
σαντες τὸν Ἡρόδοτον· διότι τασαύτη ἡ ἀκρίβεια τοῦ
ἱστοριογράφου, ὥστε, προβλέπων φαίνεται τὴν κα-
τάκρισιν, ἐφρόντισε νὰ διακρίνη πολλὰ καὶ ὅσα εἶδεν
ἢ ἐκ τῆς ἱστορίας ἔμαθε τῶν ὅσα ἤκουσε. « Μέχρι
μὲν τούτου, λέγει πῶς, ὄψις τε ἐμὴ καὶ γνώμη καὶ

ἱστορίῃ ταῦτα λέγουσά ἐστι, τὰ δὲ ἀπὸ τοῦδε Αἴγυπτίους ἔρχομαι λόγους ἑρέων, κατὰ ἤκουον. »

Τῆς δὲ μεγάλης Σούβρας τὸ παλάτιον καὶ οἱ κῆποι τάσσονται μετὰ τῶν μαγευτικωτέρων ὄσα δύνανται τις νὰ ἴδῃ σήμερον κατὰ τὴν Ἀνατολήν· ἡ φέρουσα πρὸς αὐτὰ ὁδὸς, διότι ἀπέχουσι περὶ τὰ τέσσαρα μίλια τῆς πόλεως, κατασκευασθεῖσα ἐπὶ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ πλατυτέτῃ, σκιαῖζεται ὑπὸ ὑψηλοτάτων συκαμινεῶν καὶ ἀκκιῶν, δι' ὧν νῦν μὲν βλέπεις τὸν ποταμὸν λαμπυρίζοντα ὑπὸ τῆς φωτοβόλου ἀκτίνης τοῦ αἰγυπτίου ἡλίου, νῦν δὲ δάσος ἐλαίων καὶ ἄλλοτε Ἄραβας γεωργούντας ἢ καὶ ἄλωνίζοντας. Τὸ μονόροφον παλάτιον εἶναι εὐρύτατον, τετράγωνον καὶ ἀνοικτὸν κατὰ τὸ μέσον, ὅπου θέλγουσι τὰς ὄψεις λίμνη διαγεστάτη καὶ τερπνότερον νησίδιον κατὰ τὸ κέντρον αὐτῆς. Αἱ αἰθουσαι, πολυτελέστατα κεκοσμημέναι, ἀνάμικτον ἔχουσι τὸν ρυθμὸν, ἀσιανὸν καὶ εὐρωπαϊκόν, περὶ τε τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν διασκευὴν, τινῶν δὲ τὸ ἔδαφος συνήρμωσται ἐκ ξύλων πολυτίμων καὶ στιλπνοτάτων, ἐφ' ὧν διστάζεις νὰ θέσῃς τὸν πόδα. Μεταξὺ δὲ τῶν αἰθουσῶν καὶ τῆς λίμνης περιτρέχει μαρμαρόστρωτος διάδρομος, στύλους ἔχων καὶ κιγκλίδας μαρμαρίνους· ποῦ δὲ καὶ ποῦ πλατυνόμενος ἐπιχαρίτως πρὸς τὴν λίμνην ὠραῖζεται ὑπὸ μαλακῶν ἀνακλινητῶν καὶ θρανίων, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὑπὸ κρυσταλλίνων πολυελαίων, τῶν ὀπείων ὀγκρεμστοὶ ὕαλοι συγκρουόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ἐκπέμπουσιν ἤχον καὶ ὕπνον ἐκεῖνον μὲν τέρποντα τὰς ἀκοάς, τοῦτον δὲ μεθύσκοντα τὰ βλέφαρα τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀναπυομένων. Ἐκεῖ καθήμενος ἡδυπαθῶς ὁ γέρον Μεχμέτ Ἀλῆς καὶ ἐκμυζῶν νεργιλὲν ἐρῆπιτε λάγνον μὲν ἀλλὰ λιποφεγγές τὸ βλέμμα πρὸς τὴν λίμνην, ἐν ἧ λευκῶλενοι νηριίδες

« . . . περὶ κύμασι βακχεύουσαι,

ἢ ὑδρόδομοι σκιρτῆται, ἐλισσόμεναι περὶ κύμα, »

ἔπιζον νηχόμεναι ὡς δελφῶνες· ἄλλοτε δὲ ἐπιθαίνων εἰς σκαφίδιον ἐλαφρὸν ὄσον καὶ τὸ ἔνδυμα τῶν ἐλκυσουσῶν αὐτὸ νηριίδων μετέδκιεν εἰς τὴν νησίδα.

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπισκεπτόμενος συνήθως μετὰ τοῦ Κ. Στχυρίδου, ἐγινόμεν ἔν τῳ μεταξὺ μάρτυς καὶ αὐτήκοος ἐθίμων καὶ γεγονότων τὰ μάλιστα πρὸς ἐμὲ περιέργων. Μίαν τῶν ἡμερῶν διερχόμενος τὸ ἐσπέρας διὰ τινος τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως ἠκούσαμεν ἤχον μουσικῶν ὀργάνων, καὶ πλησιάσαντες εἰς τινὰ οἰκίαν εἶδομεν τὴν αὐλὴν κεκοσμημένην ἀνωθεν ἕως κάτω ὑπὸ μυρίων λυχνιῶν, καὶ ἐξαστράπτουσιν ὡς τὸ πυριφλεγές ἄρμα τοῦ Φαέθοντος· τὸ ἐν τῇ αὐλῇ πλῆθος ἦτο πυκνότερον καὶ μόλις εἰσδύσαντες μέχρι τῆς κύλης ἐμάθομεν ὅτι ἐτελεῖτο γάμος ἀραβικός. Τὴν δ' ἐπιούσαν, περὶ τὴν ἐνάτην τῆς πρωίας, διελθόντες διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εἶδομεν τὴν αὐτὴν τελετὴν παρατα-

θεῖσαν δι' ὅλης τῆς νυκτός· ἐπειδὴ δὲ τὸ πλῆθος ἦτο ἀραιότερον εἰσῆλθομεν εἰς τὴν αὐλὴν καὶ εἶδομεν ἄνδρα ἐνδεδυμένον ὡς βαγιαδέρην, κατάφορτον ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ὀσφύων χρυσῶν νομισμάτων, ἐπιμελῶς ἐξυρισμένον καὶ ἐφιμυθισμένον, κροτοῦντα κρέμβαλα, καὶ οὕτω πῶς ἀσέμνωσ καὶ ἀηδῶς ὀρχούμενον καὶ σείοντα τὰ μέλη, ὥστε εἶπερ ποτὲ ἐπαίσην ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐξαχρειούμενος καταντῆ καὶ τῶν κτηνῶν κτηνωδέστερος.

Ἄλλοτε ἀπηντήσαμεν πομπὴν νεκρικὴν ἀνευ ὁμῶς νεκροῦ καὶ γυναῖκα, μητέρα ἢ σύζυγον ἢ ἀδελφὴν ἀγνοῶ, ἥτις καθήμενη ἐπὶ ὄνου ἐκόπτετο καὶ ἐξέπεμπεν ἀνάρθρους καὶ στρηνεῖς φωνάς, καὶ ἀνὰ χεῖρας ἔχουσα τὰς δύο ἄκρας μανδουλίου ἔτυπτε τὸ στήθος· συνωδεύετο δὲ καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων μελανειμόνων γυναικῶν. Τοιοῦτο καὶ τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων τὸ ἔθος, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος. « Κάπειτα ἐν τοῖσι οἰκίοισι λιποῦται τὸν νεκρὸν αὐταὶ ἀνὰ τὴν πόλιν στρωφόμεναι τύπτονται ἐπιζωσμένοι καὶ φαίνουσαι τοὺς μαζοὺς, σὺν δέσφι αἱ προσήκουσαι πᾶσαι. »

Ἦκουσα δὲ καὶ περὶ ἄλλης τελετῆς μαρτυρούσης τὸ στυγερὸν τῆς θρησκευτικῆς ἐνθεομανίας. Τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων τοῦ προφήτου Σεῖκος τις ἀναθαίνων ἵππον θυμοειδῆ, ἔρχεται εἰς τὴν Ἐσθεκίαν, ὅπου εὐρίσκει ὄχλον πολὺν κείμενον κατὰ γῆς ἐκτάδην, καὶ κατέχοντα καὶ τὴν ἐλαχίστην δίοδον. Ὁ Σεῖκος προθαίνων ἔφιππος πατεῖ ἐπὶ τῶν σωμάτων ὑπερῆφάνως, καὶ διασχίζει ὅλην τὴν πλατεῖαν ἐκείνην ρύμην, ἐν ᾗ οἱ ἐξηπλωμένοι πιστεύουσιν ὅτι ὄσω καταπατοῦνται τόσω πλέον καὶ καθαγιαζόνται. Δυσχυρίζονται δὲ ὅτι οὐδέποτε αἰσθάνονται πόνον. Λείψνον ἴσως καὶ τοῦτο ἀρχαίας τῶν Αἰγυπτίων συνηθείης οἱ τινες, ὡς βεβαιῶν τῆς ἱστορίας ὁ πατήρ, συνεκρότου μετὰ τινος θυσίας περὶ τετράκυκλον ἄμαξαν ἄγουσαν ἄγαλμα μάχην κρατεράν, καθ' ἣν συνετρίβοντο κεφαλαὶ καὶ πολλοὶ ἀπέθνησκον, καὶ τοὶ ἀξιούτων τῶν ἐγγχωρίων τὸ ἐναντίον. Τοιαῦτα ἀπάνθρωπα ἔθιμα ἀπαντῶμεν καὶ ἀλλαχοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν. Ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ τῶν Βιρμάνων, οἱ νεκροὶ ταριχεύμενοι φυλάσσονται ἐν τῷ κιβωτοῦ μιστῆς μέλιτος, καὶ μεταφερόμενοι μετὰ τινος χρόνον εἰς μεγάλην πλατεῖαν ἐκβάλλονται καὶ τίθενται ὄρθιοι ἐφ' ἀμάξης· τότε ὁ μυριοπληθὴς λαὸς, διαμεριζόμενος εἰς δύο στρατόπεδα, παρατάσσεται στιχηδὸν κατὰ τὰς δύο αὐτῆς ἄκρας· δοθέντος δὲ συνθήματος, συγκροτεῖται δεινὸς ἀγὼν καθ' ὃν ἀντιπαλαίουσιν ἀμφοτέραι αἱ στρατιαί.

Δυστυχῶς ὁμῶς καὶ μεταξὺ χριστιανῶν τελοῦνται τοιαῦτα ἀνόσια τελεταί. Ἐν Καρογκόνῃ τῆς Μεσημβρινῆς Ἀμερικῆς γίνεται λιτανεία, καθ' ἣν περιφέρεται κατὰ τὴν πόλιν ἄγαλμα τοῦ ἀπιστοῦ Πέτρου, πλῆθος δὲ λαοῦ ἰστάμενοι κατὰ γραμμὴν πρὸ τῆς

ἐκκλησίας ῥίπτουσιν ὡς βροχὴν λίθους κατ' αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων εἰσέλθῃ εἰς τὸν ναὸν σῶαν ἔχων τὴν κάραν, θεωρεῖται τοῦτο κάκιστος οἰωνός· ἐὰν ὁμοίως συντριβῇ ἡ κεφαλὴ ὁ οἰωνός λέγεται αἰσιος· ἐὰν δὲ κατὰ θεῖαν οἰκονομίαν ἀποσπασθῇ ὁ ὄρμαθός τῶν ἰχθύων, ὃν τινα φέρει ἐν τῇ δεξιᾷ, τότε δὴ τότε ἀγάλλεται καὶ σκιρτᾷ τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα, πιστεύον ὅτι τὸ ἔτος ἔσεται εὐτυχές, καρποφόρον καὶ καταθύμιον εἰς πάντα. Μετὰ τὴν κρατομίαν συγκροτεῖται μάχη ἐκ τοῦ συστάδην μεταξὺ τῶν κατωίκων τῶν δύο ἐναριῶν τῆς πόλεως, ὅτε καὶ πολλοὶ τραυματίζονται ἑκατέρωθεν. Οἱ δὲ νικηταὶ λαμβάνοντες ἐν θριάμβῳ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀποστόλου, ἐμπήγουσιν ἐν αὐτῇ μακρὰν δοχὸν, ἀκλόνητον ἔχοντες τὴν πεποιθήσιν ὅτι θέλει φυλάξαι τὴν ἐνορίαν αὐτῶν ἀπὸ παντός ἀνιάρου συμβάματος. Ἐφημέριός τις θελήσας ποτὲ νὰ καταργήσῃ τὴν ἀσεβοῦνταύτην ἑορτήν, προσέταξε τὸν ἀγαλαματοποιὸν νὰ μὴ παρασκευάσῃ τὴν νέαν κεφαλὴν. Ἐπειδὴ δὲ ἐλθούσης τῆς ἑορτῆς οἱ πιστοὶ δὲν εὗρον ἀκέραιον τὸ ἔγαλμα, ἐνέδυσαν ὡς ἀπόστολον Πέτρον τὸ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῖ ἀγένειον. Καὶ ἡ μὲν λιτανεὶα ἐγένετο ὅπως καὶ πάντοτε· ὁ θηλυκὸς ὁμοίως ἀπόστολος εἰσῆλθε κατὰ δυστυχίαν φέρων τὴν κάραν ἐπὶ τῶν ὤμων. Ἐκτοτε τὸ ἔγαλμα ἐπωνομάσθη ἡ *Παναγία τῶν θαυμάτων*.

Ἄλλοτε διαβαίνων μετὰ φίλων παρὰ τουρκικὸν πάλαιον ἔμαθον ὅτι ἐν τῷ κήπῳ αὐτοῦ ἐδολοφονήθη τὸ 1800 ἔτος ὁ στρατηγὸς Κλέβερ, τὸν ὅποιον ὁ Ναπολέων εἶχεν ἀφήσει ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ ἀναχωρῶν ἐξ Αἰγύπτου. Τὸ πάλαιον τοῦτο ἔχει καὶ ἄλλην τρομερωτέραν ἱστορίαν· τελευταίως αὐτοῦ ἰδιοκτικτῆς ὑπῆρξε πρό τινων ἐτῶν ὁ τεφτερδάρης Μεχμέτ βεης, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ. Τοιαύτην δὲ ἀνήκουστον θηριωδίαν εἶχεν ὁ Ὀθωμανὸς οὗτος καὶ εἰς τοσαύτας παραξεντρέπετο σκληρότητας, ὥστε ὅτε ἀπέθανεν ὁ λαὸς ἐπανηγύρισε τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Διηγούνται δὲ ὅτι Αἰθίοψ τις δοῦλος αὐτοῦ, ζητήσας ποτὲ παρὰ γαλακτοπώλιδος πέντε παράδων γάλα καὶ πιών αὐτὸ, ἤρνήθη ν' ἀποτίσῃ τὴν τιμὴν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ γυνὴ κατήγγειλε τὴν ἀδικίαν εἰς τὸν κύριον αὐτοῦ, ὁ δὲ δοῦλος ἤρνήθη τὴν πρᾶξιν, ὁ Μεχμέτ βεης ἐπιθυμῶν ν' ἀνακαλύψῃ τὴν ἀλήθειαν, ἐξέδοτο ἀπόφασιν φρικαλέαν· προσέταξε λέγων νὰ σχισθῇ ὁ στόμαχος τοῦ Αἰθίοπος. Εὐρεθέντος δὲ τοῦ γάλακτος ἐν αὐτῷ, ὁ θηριώδης δικαστῆς ἔδωκε τοὺς πέντε παράδας πρὸς τὴν γυναῖκα.

Γνωστὴ εἶναι καὶ παρ' ἡμῖν ἡ αἰγυπτιακὴ ὀφθαλμία ὁ Ἰβραήλης ἀποβιδάσας τὸ 1825 τὴν φρουρὰν αὐτοῦ στρατιᾶν εἰς Πελοπόννησον, συμπαρέλαθε καὶ ἐκείνην σύμμαχον οὐχ ἦτον ἰσχυράν. Ὅτε δὲ τὸ 1828 Κρόλος ὁ Γ' τῆς Γαλλίας, ὁ ἀληθῶς χρι-

στιανικώτατος ἐκεῖνος βασιλεὺς, πέμψας εἰς Αἴγυπτον ἐξηγόρασε μέγαν ἀριθμὸν αἰχμαλώτων Ἑλλήνων καὶ ἀπέστειλεν εἰς Πόρον, ὅπου ἔδρευε τότε προσωρινῶς ὁ Κυβερνήτης, εἶδον τὰ πλῆθος τῶν ἀπελευθερωθέντων ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων ἀλγούντων ἀνευ σχεδὸν ἐξαιρέσεως τοὺς ὀφθαλμούς. Ἡ νόσος αὕτη ἐπικρατεῖ καὶ σήμερον ἐν Αἰγύπτῳ, διότι συνεχῶς ἀπῆντων ὀφθαλμιῶντας κατὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ Καίρου· ἀλλὰ πόθεν τὸ νόσημα; Ἰατρός τις μοι εἶπεν ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς ζηρασίας, ἕτερος δὲ μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι αἰτίαν ἔχει τὴν ὑγρασίαν, καὶ ἑκάτερος ὑπεστήριζε τὴν δόξαν αὐτοῦ δι' ἐπιχειρημάτων, ἃ τίνα ἔλεγεν ἀνεπίδεκτα ἀμφισβητήσεως· καὶ ἀληθῶς ἐγὼ οὐδὲν αὐτῶν ἀμφισβήτησα. Ἐπειδὴ ὁμοίως μοι ἐφάνη ἐπιπολάζουσα μετὰ τῶν πτωχότερων τάξεων, ἐτόλμησα νὰ ὑποπτεύσω μὴ γεννᾶται ἐκ τῆς ἀκαθαρσίας καὶ τῆς κικῆς διαίτης. Καθὼς οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἐτρέφοντο δι' « ἰχθύων τοὺς μὲν πρὸς ἥλιον αὐθιγάντες ὤμους, τοὺς δὲ ἐξ ἄλλης τεταριχευμένους », αὐτῶ καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς τρώγουσι κατὰ κῆρον πικτοὺς καὶ ἀπεξηραμένους ἰχθύας, ἐκ τῶν ἀφθόνως ἀλευομένων ἐν τῇ λίμνῃ Μανζαλέ· οἱ ἀρχαῖοι μάλιστα τοσοῦτον ἐτίμων αὐτοὺς ὥστε καὶ ἀπεθέωσαν τὴν ἐγγελην.

« Καὶ τὰλλα δειροῦς φασὶ τοὺς Αἰγυπτίους εἶναι, τὸ νομίσαι τ' ἰσόθειον τὴν ἐγγελην. Πολὺ τῶν θεῶν γὰρ ἐστὶ τιμιώτερα, »

λέγει ὁ Ἀντιφάνης ἐν Ἀθηναίῳ.

Ὄφθαλμίαν ἔπασχον, ὡς φαίνεται, καὶ οἱ πάλαι κάτοικοι τῆς Αἰγύπτου· ὁ υἱὸς τοῦ Σισώατριος Φερῶν εἶχε καὶ ὅλως ἀποτυφλωθῆ· ἀνέβλεψε δὲ μετὰ δέκα ἐξ ἔτη θεραπευθέντος τοῦ νοσήματος διὰ φαρμάκου, ὑποδειχθέντος ὑπὸ τοῦ μαντείου. Τὰ περὶ τοῦ δραστηρίου τούτου ἰατρικοῦ ἐδίδαξε καὶ ἐμὲ ὁ Ἡρόδοτος· ἀλλ' εἰ καὶ περίεργον ἴσως δὲ καὶ ὠφέλιμον ἦτο νὰ γίνωσι γνωστά, « εὐστομα κρίσθω. »

Ἐν γένει ὁμοίως ἐπικρατεῖ ἐν Αἰγύπτῳ ὑγεία· αἱ νόσοι εἶναι ὀλίγαι καὶ ἀκίνδυνοι καὶ ἄγνωστος σχεδὸν ὁ πυρετός. Περίεργον δὲ ὅτι τὸ πάλαι ἐκάστης νόσου ὑπῆρχεν εἰς ἰατρός, ὁ μὲν, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, τῶν ὀφθαλμῶν, ὁ δὲ τῆς κεφαλῆς, ὁ δὲ τῶν ὀδόντων, ὁ δὲ τῶν κατὰ νηδῶν καὶ ἄλλοι τῶν ἀφανῶν. Ἀλλ' ἦσαν καὶ τότε ὡς καὶ σήμερον οἱ ἐν Αἰγύπτῳ « ὑγιεινέστατοι. »

Καὶ ἐν Καίρῳ οὐκ ὀλίγος ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁμογενῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Κοριτσῆς. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων ὑπάρχει καὶ τις, οὐ τινος ἡ ἱστορία πολὺκροτος γενομένη καὶ ἐν Ἀθήναις, μ' ἐξακώρησεν ἐφ' ὅσον διέτριψα ἐκεῖ, διότι μυριάκις τῆς ἡμέρας ἤκουαν αὐτὴν παρὰ πάντων σχεδὸν ἐπανακλιμβανομένην. Ὁ ὁμογενὴς οὗτος θρυλλεῖ-

ται ἔχων δύο ἀγαθὰ, καὶ τὰ δύο εἰς ἄκρον ἐπί-
 ζηλατὸν πλοῦτον πολὺν καὶ σύζυγον ὠρσίαν. Τὸ κατ'
 ἐμὲ, οὔτε ταύτην εὐτύχησα νὰ θαυμάσω, οὔτ' ἐκεί-
 νου ἔλαβον πείραν διηγούμαι ἄρα τὴν ἱστορίαν ὅ-
 πως ἔκρουσα αὐτήν. Ἦκουσα λοιπὸν ὅτι ὁ δισύλβιος
 οὗτος ὀνητὸς, πωλὴν ἔχων ὁμοιότητα πρὸς τὸν βα-
 σιλέα τῆς Πορτογαλλίας Αλφόνσον τὸν 7', ὅς τις ὁ-
 λως ἀχρηστος ὢν πρὸς τὰ ἀκλήπτρα καὶ τὴν σύ-
 ζυγον, μετεβίβασε καὶ ταύτην καὶ ἐκείνην πρὸς τὸν
 ἴδιον ἀδελφόν, ἀπεφάσισε νὰ γράψῃ διαθήκην καὶ νὰ
 κληροδοτήσῃ καὶ αὐτὸς τὰ ἴδια ἀγαθὰ πρὸς ἄλ-
 λους. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Αἰγύπτῳ ἔθος ὑπάρχει νὰ μερί-
 ζονται τὰ κληροδοτούμενα εἰς τριάκοντα ἰσχυροὺς
 κληροῦς, ἐμέρισε καὶ ὁ προκειμένος τὴν ἑαυτοῦ
 περιουσίαν, ὅρισας οὗτος μὲν νὰ λάβῃ τόσους, ἐκεῖ-
 νος δὲ τόσους καὶ τὰ ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευτικὰ καὶ
 φιλανθρωπικὰ κτασθήματα τοὺς πλείονας. Καὶ
 μέχρι μὲν τούτου ἡ διάταξις φαίνεται ἀνεπίληπτος·
 ἀλλὰ ποῖα ἡ ἀξία ἐκάστου κληροῦ; Ἡ ὅλη τοῦ Κροί-
 σου τούτου περιουσία, πλὴν τῆς γυναικὸς, συγ-
 κειμένη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ πολυτιμοτάτων λίθων,
 τιμᾶται ὡς λέγεται καὶ ὑπὲρ τὰ ἑννέα ἑκτομμύρια
 δραχμῶν· τὸ ἐπιβάλλον ἄρα ἐκάστῳ κληρῷ φθάνει
 μέχρι τριακοσίων χιλιάδων. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν διαθέτην,
 ἐνθερμότατοι μὲν ἀπαδοὶ τοῦ πρώτου κώλου τοῦ
 ἀρχαίου ἐκείνου φητοῦ τοῦ λέγοντος, ὅτι « καλὸν
 τὸ πλουτεῖν », ἀνηλεεῖς δὲ καταφρονῶνται τοῦ δευ-
 τέρου τοῦ ἀξιοῦντος « πλουτεῖν ἐκ καλῶν », ἐ-
 φρόντισαν νὰ μὴ σημειωθῇ ἐν τῇ διαθήκῃ ἡ ἀξία τῆς
 περιουσίας· καὶ οὕτως, ὅταν κατὰ τὰς ἀνεξερευνητοὺς
 βουλάς τῆς θείας Προνοίας ἔλθῃ ἡ ὥρα, καὶ ἦν ὁ νέος
 αὐτὸς τῆς Λυδίας βασιλεὺς θέλει μεταβῆ εἰς τὰς αἰ-
 ωνίους μονάς, κατὰ τὰς προνοητικωτέρας βουλάς
 τῆς καίρειου φιλανθρωπίας, τῆς ἀρίστης περιουσίας
 τὰ ἑννέα δέκατα θέλουσιν εὑρεθῆ ἐξησφαλισμένα
 ἐν ταῖς θαλαντῖοις τῶν αὐλικῶν τοῦ ἀποδιώσαν-
 τος. Ἐν τούτοις εὐρίσκοντο τὰ τῆς περιμαχίτου κλη-
 ρονομίας, ὅτε ἐνέσκηψεν ἐκ τῶν ὑπερβορείων ἀπροσ-
 θόκητος ὡς κεραυνὸς νέος κληρονόμος, ἀξίων μὲν ἑ-
 αυτὸν συγγενῆ ἐκ τῶν οἰκιοτάτων τοῦ βαθυπλού-
 του, μύνην δὲ συγγένειαν ἔχων, ὡς κοινῶς ἐλέγετο,
 τὸ ταυτώνημον.

(Ἔπεται συνέχεια.)

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ

Εἰς τὸ μνημόσυνον τοῦ ἀοιδίμου Μιχαὴλ Ποσειδῶν,
 ἐκφωνηθεὶς Ἀθήνησι, τῇ 4 Δεκεμβρίου 1863,
 ἐν τῷ ἱερῷ Ναῷ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ὑπὸ Εὐμ.
 Κοκκίνου πληρεξουσίου Χίου, διδάκτορος τῶν
 Νομικῶν, καὶ πρώην Καθηγητοῦ τοῦ διοικητι-
 κοῦ Δικαίου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.

« Ἀδύλως τε ἔμαθον, ἀφθόγως τε μεταδίδωμι,
 τὸν πλοῦτον αὐτῆς οὐκ ἀποκρύπτομαι. »

(Σοφ. Σόλουμ. ζ, 13.)

Ἐν τῇ ἀκόμῃ στάζει νοπὴ εἰς τὰς ἀκνάς ἡμῶν ἡ
 τῶν λόγων ἰσχυρὸς τοῦ ἱεροπροεποῦς ῥήτορος, ταῦ ὅποιον
 ἡ βαθεῖα καὶ εὐσχήμων παιδεία, λαβοῦσα κελῶν λό-
 γων καλὴν ἀφορμὴν, ἔστρεψεν ἐπίζηλον καὶ τελευτῆς
 μνημεῖον εἰς τιμὴν τοῦ ἀοιδίμου φίλου, οὗτινος ἐπι-
 τελοῦμεν σήμερον τὴν μνήμην, ἠθέληεν εἶναι βεβαίως
 τολμηρὸν τὸ νὰ ἐργασθῇ καὶ ἄλλος εἰς ἔργον, τὸ
 ὅποιον ἐξῆλθε τέλειον ἀπὸ τὴν ἀριστοπόνον χεῖρα
 τοῦ τεχνίτου, καὶ πρὸς τὸ ὅποιον ἀμέσως ἠτένισεν ἡ
 ψυχὴ ἡμῶν ἀπαράτρεπτον βλέμμα θαυμασμοῦ καὶ
 συμπαθείας.

Πύρρον τῆς ἐμῆς διανοίας ἔκατο ἡ ἰδέα τοῦ νὰ
 διαγωνισθῶ πρὸς τὰ ἀδύνατα. Ὅταν ἡ ἀξίωσις τῶν
 συγγενῶν καὶ τῶν φίλων, ὅταν ἡ φωνὴ τῆς καρδίας
 μου, καὶ, τέλος, ὅταν ἡ ἐπίμονος προτροπὴ καὶ αὐ-
 τοῦ τοῦ προκληθέντος μὲ παρεθάρρυνον νὰ προσφέ-
 ρω καὶ ἐγὼ εὐσεβὲς τι ἀφιέρωμα εἰς τὴν μνήμην τοῦ
 μακαρίτου, δὲν ἠγνόουν ὅτι αἱ δυνάμεις μου δὲν ἀρ-
 κοῦσι πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ὄρων τῆς λειτουργίας.

Ὁ βίος τοῦ ἀξιολόγου ἀνδρός, τοῦ ὅποιου θρηνοῦ-
 μεν τὴν στέρξαι, εἶναι βραχὺς ἐν τῷ χρόνῳ, ἀλλὰ
 πολὺς ἐν τῇ εὐρύτητι, ἣν κατέχει ἐν τῇ μνήμῃ τῶν
 συγχρόνων αὐτοῦ. Διὰ ἐνόμισα ἀπαραίτητον νὰ λά-
 βω ὡς μέτρον τῶν λόγων οὐχὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ
 ἀοιδίμου, οὐδὲ τὴν ἔκτασιν τῆς προαιρέσεώς μου,
 ἀλλὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἐμῶν δυνάμεων. Περιστελ-
 λων τοιοῦτοτρόπως τὰ ὄρια τοῦ ἀγωνίσματος, ἔ-
 βλεπον μὲν ὅτι ἐγινόμεν ἐν μέρει ἐνοχρὸς αὐθαι-
 ρεσίας, ἀλλὰ συνησθανόμεν ἐξ ἄλλου, ὅτι ἀνευ τοῦ
 περιορισμοῦ τούτου ἐκινδύνευε νὰ ἐλαττωθῇ ἐν τῷ
 στόματί μου ἡ τιμὴ, ἣν ὀφείλω εἰς τὸν αἰμίμητον
 φίλον. Μὴ δυνάμενος νὰ ἀναγράψω τελείαν εἰκόνα
 τοῦ ἀνδρός, ἔρχομαι νὰ δρέψω μόνον ὀλίγα σπινθῆ-
 ἄνθη ἐκ τῆς εὐθαλοῦς βλαστήσεως, ἧτις ἐφύη πυκνὴ
 παρὰ τὸ ρεύμα τοῦ βίου αὐτοῦ.

« Ἀδύλως τε ἔμαθον, ἀφθόγως τε μεταδίδωμι
 » τὸν πλοῦτον αὐτῆς οὐκ ἀποκρύπτομαι. » Τοιοῦτο
 ἦτο τὸ σύνθημα, ὑπὸ τὸ ὅποιον οἱ μεγάλοι τοῦ γέ-
 νους διδάσκαλοι, οἱ μάρτυρες ἐκεῖνοι τῆς ἐπιστήμης
 καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐπεχείρησαν νὰ προετοιμάσωσι
 τὰ ἔργον τῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεως. Ὁ Κορνεῖος, ὁ Οἰ-